

סימן סא

לקט שכחה ופאה בזמן הזה

חשון תשע"ג

אין בעלי המטעים אוספים אותם כלל, ולכאורה הרי הם הפקר. דא עקא, כשבירנו מהיכן מפרישים את התרומות והמעשרות הסתבר שלוקחים מהפירות המאוסים הנמצאים בקרקע ובהם קובעים את התרומה הגדולה ואת תרומת המעשר. ואם פירות אלו הינם הפקר, א"כ לא יועיל להפריש מהם על הטבל שהרי הפקר פטור מתרומות ומעשרות והרי זה כמפריש מן הפטור על החיוב והפירות נשארו בטבלן! במחשבה ראשונה רצינו לומר שיש מעין "אנן סהדי" שכל עוד לא הפרישו תו"מ על פירות הטבל הפירות הנושרים אינם הפקר, ורק לאחר שנלקחו הפירות הנושרים בחלקם לבית האריזה לצורך הפרשה מהם על הפירות הטובים, רק אז יתרת הפירות שעל הקרקע נעשים הפקר ומותרים לכול. אך כששאלתי את מו"ר הרב יעקב אריאל שליט"א הורה לנו שלא מספיק להתכוון לכך, אלא צריך לכתוב ולפרסם זאת במפורש, כדי שיהיה ברור לכול שאין הפירות שעל הקרקע הפקר עד שיילקחו חלקם לצורך הפרשת תו"מ, ורק לאחר מכן שאר הפירות שעל הקרקע נעשים הפקר ומותרים לכול.

שאלה:

א. המטעים והשדות החקלאיים של יישובנו נמצאים באזורי ספר הרחוקים מיישוב, שאין מצויים שם עניים. כיצד נקיים את מצוות לקט שכחה ופאה?
ב. ישנו ארגון הנקרא "לקט ישראל" שהוא מלקט את כל הפירות שנותרו בשדות ובעצים לאחר הקטיף ומחלקם לארגוני צדקה וחסד. האם הארגון נחשב כיד העניים ומה שאנשיו לוקטים מן המחובר נחשב לפאה? (וממילא אין רשות לאחר לקחת ולקטוף את הפירות לפני שאנשי הארגון סיימו לקטוף); או שמא פירות אלו הרי הם הפקר וכל אחד רשאי לבוא ולקחת, ונציגי הארגון הרי הם כיד כל אדם?
ג. מה הדין לגבי תרומות ומעשרות של הפירות שנותרו במטעים ובשדות?

תשובה:

א. ממתני מופקרים הפירות הנושרים

בכל קטיף פירות ישנם פירות שנושרים לקרקע, חלקם מחמת נשירה טבעית וחלקם נופלים מידי הקוטפים, וחלקם אף נזרקים מידיהם בכוונה משום שאינם משובחים. בד"כ הפירות שנמצאים על הקרקע אינם מחזיקים מעמד, ותוך יומיים-שלושה מתחיל בהם תהליך ריקבון, ולכן

ע"ב), והם הענייים המלקטים בסכב השני, וכשעבר שיעור זמן זה מותר לבעה"ב ולכל אדם לאוכלן - "שאיין גופן קדוש כתרומות ואינו חייב ליתן להם דמיהן, שלא נאמרה לאלו נתינה אלא עזיבה, ולא אמרה תורה עזוב לעטלפים ולעורבים אלא לעניים, ועניים אין כאן" (חידושי המאירי חולין דף קל"ד ע"ב ד"ה בעה"ב). וכך אפשר להבין בדברי הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"א ה"י) ודו"ק.

[ב]. במקום שאין עניים מצויים בשדה אין בעה"ב צריך להשאיר אותם אפילו זמן מועט, אלא מייד יכול ליטלם לעצמו, והוא הדין לכל אדם. וכך משמע שהבין השו"ע כפי שפסק (שו"ע יו"ד סי' של"ב ס"א): "לקט שכחה ופאה אם אין עניי ישראל מצויים שם ליטלם אין צריך להניחם", משמע שיכול לקחתם לעצמו מייד. וכך משמע ג"כ מדברי רש"י, וכן מוכח מהרשב"א (בחידושו על ר"ה דף ד' ע"א ד"ה וצדקות) שכתב לגבי לקט שכחה ופאה: "ואי ליכא עניים אינו חייב בהן כלל, אלא לוקט ולוקח לעצמו, וכדאמרין בפרק הזרוע", עיי"ש.

ג. האם לקט שכחה ופאה נהגים בחו"ל?

מדברי הגמ' לעיל מוכח שחייב לקט ושאר מתנות עניים נוהג גם בחו"ל, שהרי רב ששת היה בבבל. וקשה - הרי כל מצווה התלויה בקרקע אינה נוהגת אלא בארץ (קידושין דף ל"ו ע"ב)?

אכן מהרמב"ם (מתנות עניים פ"א הי"ד) משמע שזוהי גזירה מדרבנן, וכך כתב: "כל מתנות עניים האלו אינן נוהגות מן

ב. האם חובה להשאיר לקט, שכחה ופאה במקום שאין עניים?

בגמ' חולין (דף קל"ד ע"ב) מובא: "לוי זרע (תבואה) בכישר (שם מקום) ולא היו עניים למשקל לקט. אתא לקמיה דרב ששת, אמר ליה "לעני ולגר תעזוב אותם" (ויקרא י"ט י') ולא לעורבים ולא לעטלפים".

מקשה הגמ' (שם) "מיתבי אין מביאין את התרומה לא מגורן לעיר ולא ממדבר לישוב ואם אין שם כהן שוכר פרה ומביאה מפני הפסד תרומה"? משמע שיש לדאוג להביאם לכהנים אם אינם באים לגורן ומדוע לא ננהג כן בשאר מתנות עניים?

ומסיקה הגמ' (שם) "שאני מתנות כהונה ד"נתינה" כתיבא ביה". וביאר רש"י (שם ד"ה נתינה) "ועליו ליתנן לכהן", ואת זה מצינו בתרומה שכתוב "ראשית דגן תירושך ויצהרך תתן לו" (דברים י"ח ד') וגם במתנות זרוע לחיים וקיבה כתוב "ונתן לכהן" (שם י"ח ג'), ולכן מוטל על הבעלים להפריש את התרומה ולהצניע אותה גם כאשר אין כהן המצוי בגרנות. אבל בלקט שכחה ופאה כתוב "לעני ולגר תעזוב אותם" (ויקרא י"ט י') ולכן אם אין עניים בשדות אין צורך לשמור עבורם, ומשום כך גם רשאים הבעלים ליטול את הלקט לעצמם.

ושתי הבנות יש בסוגיה זו:

[א]. המאירי כתב שחייב אדם להניח את הלקט הפאה והשכחה עד שיעור הניתן ללקט במקום אחר, ושיעור זה הוא "משילכו בה הנמושות" (עיי' ב"מ כ"א

ולומר שהאידינא אין נוהגים במתנות עניים מפני שאיננו קרובים לארץ ישראל, ומדוע נימק הטור (שם) את דבריו: "והאידינא אין נוהגין בהן לפי שהרוב גויים אם יניחום יבואו גויים ויטלום"? וכנראה שלא רצה לסמוך על הסברה שבחור"ל רוב העניים גויים, ולכן צירף אליה את הסברה שבמקומות הרחוקים מא"י אין חיוב אפילו דרבנן.

ד. מקום בא"י שאין בו עניים

מדברי הטור היה ניתן להבין שהפטור של הגמ' בחולין (שם) אינו אלא בחור"ל, ולפסק את דברי הטור כך: "מתנות עניים... כתב הרמב"ם שאינן נוהגין מן התורה אלא בארץ, ובחור"ל הם מדרבנן, ואם אין שם עניים אין צריך להניחם". כלומר: ההיתר שלא להניחם ולשמור את מתנות העניים קיים להלכה רק בחור"ל שבה עיקר החיוב אינו אלא מדרבנן.

וכך משמע מדברי הש"ך, שהרי השו"ע כתב: "לקט שכחה ופאה, אם אין עניי ישראל מצויין שם ליטלם אין צריך להניחם" ועל זה העיר הש"ך (שם ס"ק א'): "שאינן נוהגים מן התורה אלא בארץ ובחור"ל הם דרבנן". משמע שהפטור של "אין עניים מצויין" קיים רק בחור"ל ולא בארץ.

אך דברים אלו צריכים עיון, שהרי השו"ע כתב את ספרו בארץ ישראל ולא חילק בדבריו בין א"י לחור"ל, משמע שלדעתו בכל מקום שאין עניים אין צורך לשמור עבורם. ועוד, הרי דין זה נלמד בגמ' מדרשת הפסוק "לעני ולגר תעזוב אותם – ולא לעורבים ולעטלפים", והתורה בוודאי

התורה אלא בא"י כתורות ומעשרות... וכבר נתפרש בתלמוד שהפאה נוהגת בחור"ל מדבריהם. ויראה לי שהוא הדין לשאר מתנות עניים אלו שהן נוהגות בחור"ל מדברי סופרים". וכתב בכס"מ (שם) שהמקור לדברי הרמב"ם הוא הגמ' בחולין המובאת לעיל.

אך בב"י (יו"ד סי' של"ב ד"ה ומ"ש רבינו) כתב שלא תיקנו חכמים כן אלא בארצות הסמוכות לא"י, כמו בבל, וכדין חיוב תו"מ, מפני שהיו שיירות מצויות משם לא"י ומא"י לשם. אך בארצות הרחוקות אין נוהגים דינים אלו כלל.

את החילוק בין המקומות הקרובים לא"י ובין המקומות הרחוקים למד הב"י מדברי הטור (יו"ד סי' של"ב) שכתב: "מתנות עניים, שהם לקט שכחה ופאה ופרט ועוללות, כתב הרמב"ם שאינם נוהגין מן התורה אלא בארץ, ובחור"ל הם מדרבנן, ואם אין שם עניים אין צריך להניחם. והאידינא אין נוהגין בהן לפי שהרוב גויים אם יניחום יבואו גויים ויטלום, לפיכך איני רוצה להאריך בהם". ובהסבר דברי הטור מדוע האידינא אין נוהגים בהם הסביר הב"י (שם): א. לפי שהרוב גויים "ומפני כך נתיאשו עניי ישראל מהם". ב. ועוד אפשר לומר דעל כרחק לא אמרו דבחור"ל חייבים אלא בחור"ל הסמוכה לארץ, דכשם שחייבת בתו"מ חייבת במתנות, אבל במקומות הרחוקים – כשם שפטורים מתו"מ פטורים ממתנות".

אלא שפירושו השני של הב"י קשה, שהרי ודאי אין זו כוונת הטור, שהרי מחברו (ר' יעקב בן הרא"ש) חי בצרפת הרחוקה מארץ ישראל, ואם כן היה לו לסתום

מדבריו ב'דרכי משה' (שם) משמע כפירוש השני. ואולי דברי הש"ך (שם ס"ק א') נסובים על דברי הרמ"א הללו, שחלק על דבריו וביאר כפירוש הראשון, שרק בחו"ל הקלו במקום שרוב העניים גויים, ודו"ק].

להלכה למעשה כתב בעל 'פאת השולחן' (רבי ישראל משקלוב זצ"ל, תלמיד הגר"א; פאה פ"ד סעיף י'): "וי"א דהאידינא אפי' בא"י אין נוהגין בהן לפי שרוב עכו"ם, ואם יניחם יבואו עכו"ם ויטלום, ומפני כך נתייאשו עניי ישראל מהם (וזוהי סברת הדרכי משה י.ו.). ויש אומרים דבחור"ל דוקא, אבל בארץ ישראל נוהגין בלקט שכחה ופאה אף האידינא, וכן עיקר". והוסיף ב'בית ישראל' (שם ס"ק כ"א): "ומסתברא להלכה כדברי מרן הב"י והלבוש דמ"ש והאידינא הוא בחור"ל, וכן ס"ל להש"ך דלא כד"מ, דבשיטתן אתי שפיר שיטת השאלות ובה"ג וספר היראים שלא להקל בזה בא"י מזה הטעם, רק בחור"ל דיש עוד הני טעמי דהרא"ם וב"י. וכן מנהג בא"י שישראל שיש לו שדה זרועה שלו נותן לקט שכחה ופאה". ונראה שמה שכתב שמסתברא להלכה כדברי ב"י, אף בדבריו בשו"ע מוכח כן. דמדכתב "לקט שכחה ופאה אם אין עניי ישראל מצויים שם ליטלם אין צריך להניחם" (שם) ולא כתב מה הדין כשיש עניים מצויין אלא שרובן גויים – משמע שבכהאי גוונא חייב. דאם לא כן היה לו לשו"ע לפרט ולכתוב.

אלא שהחזו"א (מעשרות סי' ז' ס"י) פסק כ'דרכי משה' אף בא"י וז"ל: "ובעיקר דין לקט שכחה ופאה לדידן, עדיין לא נשתנה

לא אמרה את דבריה ליושבי חו"ל, שהרי מהתורה זה נוהג רק בארץ!

ואכן החת"ס (שו"ת, יו"ד סי' רמ"ד) הקשה כן על דברי הש"ך: "ודברי ש"ך תמוהים, והוא נגד ש"ס ערוך סוף פרק הזרוע דמפיק מקרא לעני ולגר תעזוב – ולא לעטלפים". ומסיק החת"ס שלשון הטור הטעה את הש"ך. כלומר: לדעת החת"ס, הש"ך טעה בפיסוק דברי הטור, ויש לפסקם כך: "מתנות עניים... כתב הרמב"ם שאינן נוהגין מן התורה אלא בארץ ובחור"ל הם מדרבנן, ואם אין שם (=בשדה, בארץ ובחור"ל) עניים – אין צריך להניחם". וכך מוכח מדברי הרשב"א שהובא לעיל.

ה. מתנות עניים במקום שרוב העניים גויים ומיעוטם ישראלים

כפי שראינו, הטור מנמק את העובדה שהיום לא נוהגים במתנות עניים: "לפי שהרוב גויים אם יניחום יבואו גויים ויטלום". דברי הטור יכולים להתפרש ב'אפשרויות: א. דבריו מוסבים רק על חו"ל, ששם מתנות עניים אינם אלא מדרבנן, ולכן במקום שיש רוב עניים גויים הקלו ופטרום לגמרי מלהניח. וכך משמע שהבין הב"י (אע"פ שעדיין יש קושי בדבריו, כדלעיל). ב. סברה זו נכונה גם לגבי א"י במקום שרוב העניים גויים, שמכיוון שרוב העניים גויים, ממילא עניי ישראל מתייאשים ואינם באים ומשום כך בעל השדה פטור מלהניח את מתנות העניים – דמה לי עורבים ועטלפים ומה לי גויים.

[וכן משמע מדברי הרמ"א, שאומנם בהגותו לשו"ע סתם כדברי הטור, אך

ו. מתנות עניים בזמננו, שרוב העניים ישראלים

ונראה שאף בעל 'פאת השולחן' שחלק על הרמ"א וכתב שבא"י נוהגים במתנות עניים גם במקום שרוב העניים גויים, אינו חולק עקרונית עם החזו"א, ובמקום שברור ללא כל ספק שלא יבואו עניים ישראלים ללקוט את המתנות אף הוא מודה שאין חובה להשאירם, וכפי שכתב (שם סעיף י'): "נאמרו במתנות עניים לעני ולגר תעזוב אותם כל זמן שהעניים תובעין אותן. פסקו העניים לבקש ולחזור עליהם הרי הנשאר מהם מותר לכל אדם שאין גופו קדוש כתרומות ואינו חייב ליתן להם דמיהם שלא נאמר בהם ונתן לעניים אלא תעזוב אותם. ואינו מצווה לעזוב אותן לחיות ולעופות אלא לעניים והרי אין עניים" (וזו כמעט העתקה מדברי הרמב"ם בהל' מתנות עניים פ"א ה"י).

וכ"ש באזורנו, רמת הגולן ת"ו, שהמטעים והשדות נמצאים במקום ספר, בקצה הארץ, שאין העניים מסתובבים שם כלל וכלל - שאין מצוות לקט שכחה ופאה נוהגות במקומות אלה, ולדעת הרמב"ם וסיעתו (והשו"ע שפסק כמותו) לא צריך להניחם כלל. אמנם לדעת המאירי צריך להניחם עד שיעור שיעברו עניים, ובמקומות דידן יניחם שיעור מועט - ומייד יכול לנוטלם.

ז. האם ארגון "לקט ישראל" נחשב כיד עניים?

אלא שעדיין יש לעיין בדבר. כיום קיים ארגון צדקה הנקרא "לקט ישראל" האוסף

ממש"כ הרמ"א סי' של"ב, דכפי ראות עינינו לא יטריח שום עני לילך בשדה ללקוט מתנות עניים שטורחו יותר על שכרו, ואצלנו הלחם בזול ומצוי, ועיקר העניות הוא לשאר הצרכים בין בסעודה ובין בכלי תשמיש ודירה וכביסה ובגדים ויתר הצרכים, ואין עני מחזיר על הפתחים מתרצה בפת לחם, וכש"כ שלא יטריח לקצור פאה ולדוש ולטחון ולאפות. ויבואו הערבים וילקטום שהם בתכונות מסוגלות לכך, וכמו שמלקטים את העשבים וענפי עץ בערי ישראל. ואף אם נניח שאם היו כל ישראל משמרים נתינת המתנות היה כדאי לעניי ישראל להטריח, מ"מ השתא לא חייל לקט, שאם יהיה לקט לא ילקטוהו עניי ישראל. ובוזה לא אמרה תורה, אף אם הוא שלא כהוגן בסיבת הדבר שגרם לזה, מה שאין הרבים משמרים מצות פאה, אבל גם זה אינו מוכרע אם מנהגם שלא כדין, וכמש"כ".

החזו"א פסק אף הוא כ'דרכי משה', אלא שמכיוון שהמציאות השתנתה מאז ימי ה'דרכי משה' כתב החזו"א נימוק אחר לפטור מהנחת לקט שכחה ופאה. ה'דרכי משה' נימק זאת משום שבימינו אין נוהגים במתנות עניים אף בא"י מפני שמיעוט עניי ישראל מתייבש מפני רוב עניי הגויים, מפני שהוא משער שלא יישאר לו מה ללקוט. אבל במקום שרוב העניים ישראלים חובה להניח. ואילו החזו"א הוסיף וכתב שאפילו במקום שכל העניים ישראלים, מכיוון שבימינו לא משתלם להם ללקוט בגלל הוצאות הדרך המרובות וכדו' ולכן הם מתייבשים.

[שיעור פאה אחד משישים מן הפירות. ואמנם דין שכחה לא מצוי. וכן לקט אינו נוהג בפירות האילן. אך דין פאה שייך בפירות האילן וכן בגידולי שדה שנשמרים זמן רב כבצלים ושומים ולקטתם בעונה אחת].

אך המעיין ברמב"ם יראה ששליחי הארגון אינם יכולים להיחשב כידם הארוכה של העניים, שהרי כך כתב הרמב"ם (מתנות עניים פ"ב ה"ט): "מי שלקט את הפאה ואמר הרי זה לאיש פלוני העני, אם עני הוא זה שלקט - מתוך שזוכה בה לעצמו זכה בה לאותו פלוני, ואם עשיר הוא לא זכה לו, אלא יתננה לעני שנמצא ראשון". משמע במפורש, שאדם שאינו עני אינו יכול לזכות עבור העניים (כל זמן שלא מינהו בפירוש לשליח). וא"כ גם אנשי הארגון אינם יכולים להיחשב כיד עניים. וכששאלתי שאלה זו את מו"ר הגר"י אריאל שליט"א, ענה לנו שאף שיסודו של ארגון "לקט ישראל" מהווה את רוח התורה בעניין מתנות עניים, מ"מ העניים לא מינו את מתנדביהם להיות שליחים שלהם אלא הם עושים זאת מיוזמתם, ולכן לא שייך להחשיבם כעניים, וכנ"ל. וע"כ חוזר הדין שבמקום שאין עניים המסתובבים בשדות אין מצווה לעזוב אותן לחיות ולעופות.

שיירי מזון מבסיסי צבא, אולמי שמחות, מפעלים וכדו', ואף אוסף פירות וירקות שנשארו במטעים ובשדות, ומחלקם לנזקקים. חקלאי היישוב יוצרים איתם קשר מייד לאחר הקטיפה כדי שיבואו לקטוף את שאר הפירות שנותרו בעצים. שני הצדדים נהנים מכך: הארגון מקבל פירות מרובים כדי לחלקם לארגוני הצדקה שלו, והחקלאים נהנים מנקיון העצים מעודפי פירות מרקיבים (פירות הנרקבים על העצים מזמינים מזיקים שונים (זבובים וכד') הגורמים לפגיעה בעצים עצמם). לאור העובדה הזאת, נשאלת השאלה - האם הארגון נחשב כידם הארוכה של העניים, ומכיוון שהעניים מצויים בשדות א"כ חוזר הדין לעיקרו שחובה להקפיד על לקט שכחה ופאה (אף לדעת החזו"א)? ואף בזמן שאנשי הארגון אינם מגיעים, עדיין המציאות היא שלפעמים הם באים, ולכן תהיה חובה להשאיר מתנות עניים! אם אכן חוזרת מצוות מתנות עניים למקומה, נצטרך למחות ביד תושבי היישוב שרגילים בכל שנה לאחר הקטיפה ללכת אל המטעים ולקטוף את הפירות הנותרים וליהנות מהם. ואם הארגון נחשב כידם של עניי ישראל, א"כ זהו גזל גמור ואסור לקחת עד לאחר שנציגי הארגון יגמרו את הקטיפה השני.

הפירות אינם נחשבים להפקר, שהרי "אין הפקר לחצאין", וממילא אנשי "לקט ישראל" וכן אנשי היישוב שהותר להם ללקוט בתחילה יתחייבו להפריש תו"מ מן הפירות, ורק לאחר שהותר לכול לקחת מן הפירות הרי הם חשובים כהפקר (ואף אם השדה מגודר, כדלקמן סעיף ח').

ח. פירות הפקר בשדה שמורה ומגודרת

אלא שעדיין נשאלת השאלה – כיצד ייתכן להחשיב את שארית הפירות כהפקר (לאחר שנלקח חלק מהם להפרשת התרומה על הפירות שבבית הארזיה) ולפוטרו מתרומות ומעשרות, והרי החקלאים מקפידים על אנשים זרים הנכנסים למטע גם לאחר הקטיף, שמא

וואע"פ שבסופו של דבר העניים יכולים לקבל את הפירות בתחנות החלוקה של אנשי "לקט ישראל" ללא טרחה רבה, אין זה בתורת "פאה", אלא בתורת צדקה בעלמא, שהרי דין פאה הוא להניח את הפירות, ומהפירות המונחים העניים מתייאשים].^א

לכן נראה שפירות שנשארים על העצים לאחר שנגמר הקטיף (או בשדה לאחר הקציר), הרי הם הפקר ומותרים לכל אדם, ואף לעשירים. ואין צריך להפריש מהם תרומות ומעשרות.

[אלא שאם בעלי המטע מאפשרים לקחת מהפירות תחילה רק לאנשי "לקט ישראל" או לתושבי היישוב בלבד, ורק לאחר מכן מאפשרים לשאר האנשים לקחת מהם – אם כן בשעת לקיטת אנשי "לקט ישראל"

א. הערת הגר"י אריאל שליט"א: בדבר הרעיון של גוף צדקה ציבורי, המעוניין לזכות את הציבור במצות פאה (לקט לא ניתן לאסוף בכלים המכאניים שבימינו, ושכחה אינה מצויה כלל בכלים אלו). בימינו איננו נוהגים לקיים מצות פאה, על סמך האמור בחולין קלד ב שבמקום שאין עניים אין חובה לעזוב לשו"פ לעורבים ועטלפים. וכן פסק החזו"א (מעשרות ז, י) שבחיינו המודרניים נשתנו הטבעים ועניים לא יטרחו ויוציאו הוצאות ללקט כמה שיבולים בשדות, לטחון אותם ולאפותם, כשקל וזול להם יותר לקנות לחם במכולת הסמוכה לביתם. אולם מה נעשה למצווה כה חשובה, המונחת כמת מצווה? רחש לבו של ארגון צדקה דבר טוב ליפות את כוחו כדי עניים ודרך זו ניתן לדעתו לקיים את המצווה גם בימינו. הרעיון יפה, כדי לזכות את הציבור במצווה שאין לה גואל כרגע. אולם להלכה הדבר לא פשוט. הרחבת והעמקת בנושא והזכרת גם את דעתו. הרשני לפרש את שיחתי. יש שתי אפשרויות:

א. שגוף הצדקה ילקט עבור העניים את הפאה מהשדות באמצעים מכאניים מודרניים, דבר שעני בודד אינו מסוגל לעשות בעצמו, ויחלק להם קמח, או אפילו לחם מוכן בחינם. מכיון שיש גוף המוכן ומסוגל לעשות זאת עבור העניים הם לא מתיאשים מהפאה ולכאורה חוזר החיוב למקומו.

עם כל הרצון הטוב לא נראה שניתן לקיים בכך את המצווה. אנשי הארגון, אם הם עצמם אינם עניים, אינם יכולים ללקט לשו"פ עבור העניים, כמבואר במשנה פאה פ"ד מ"ט ובבבא מציעא ט ב ונפסק ברמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ב הלכה יט: "מי שלקח את הפאה ואמר הרי זה לאיש פלוני העני, אם עני הוא זה שלקח מתוך שזוכה בו לעצמו זכה בו לאותו פלוני, ואם עשיר הוא לא זכה לו אלא יתננה לעני שנמצא ראשון".

וגם אם הארגון ישכור פועלים עניים, שהם ילקטו את הלשו"פ עבור העניים, מכיוון שהם שכירים של הארגון שיש לו אמצעים לכך הם שליחי עשירים. ומבואר בב"מ י, א שפועל המקבל שכר ידו כדי בעה"ב. גם אם ארגון הצדקה הוא גוף ציבורי ורכושו הוא רכוש הציבור, ההלכה לא מכירה כל כך בגוף משפטי מלאכותי מסוג זה, אלא רק באנשים חיים שהם בעלי הרכוש של הארגון (ר' מש"כ באהלה של תורה ח"א סי' ג על ההגדרה ההלכתית של משק שיתופי). וגם אם נניח שהגוף ירכב כולו מעניים והרכוש של הארגון יהיה משותף לעסקנים שכל אחד מהם עני, עני אומנם רשאי ללקט לעני אחר כמבואר לעיל, אך לקיטה מרובה כל כך של כל הלשו"פ דינה שונה. לקיטה ציבורית כזאת אינה מהתורה. רק במקום שיש סכנה התירה התורה לבעה"ב (וייתכן שה"ה לאחר) ללקט במרוכז עבור כל העניים (ר' רמב"ם פ"ב מהל' מתנ"ע ה"ז) אך במקום שאין סכנה אין לקיטה

פ"א הי"ב). ומעמדם של פירות אלו דומה לפירווי חמץ שבעליהם הפקירם בערב פסח, שאע"פ שהם מצויים בבית נעול – דינם כהפקר, עיי"ש בתשובה באריכות.

ט. מתנות עניים בזמן הזה – מדרבנן

על כל מה שכתבנו להקל ולהחשיב את שארית הפירות כהפקר ולא כמתנות עניים, יש להוסיף שמתנות עניים – לקט שכחה ופאה – אינם נוהגים אפילו בארץ ישראל אלא מדרבנן. ושתי סיבות בדבר: או מפני שקדושה שנייה לא קידשה לעתיד לבוא, ואף למ"ד שקידשה לעתיד לבוא – לדעת הרמב"ם דין מתנות עניים כדין מעשר, שבעינינו "ביאת כולכם", וכמו שכתב בפאת השולחן (ס' ד' ס"ק ל"ט), וכן כתב החזו"א (ס"ז ד' ס"י ד"ה ולקט בזה"ז).

יגרמו נזקים לאילנות ולציוד היקר (מערכת השקיה וכדו') הנמצאים במטע (ורק על אנשי היישוב הם לא מקפידים), וא"כ כיצד ניתן לראות בפירות הנשארים כפירות הפקר, והרי קי"ל שאין הפקר לחצאין?

אך כפי שכתבנו בתשובה לעיל (בעניין הפרשת תו"מ מפירות עצי נוי), במקום שהבעלים אינם מקפידים על הפירות, וכל הקפדתם על כניסת זרים אינה אלא מחשש לנזקים שייגרמו לאילנות ולציוד – הקפדתם אינה פוגמת בהפקר הפירות. ומכיוון שאילו היו הפירות מונחים מחוץ למטע ודאי שלא היו מקפידים על מי שיטלם לעצמו, ברור שפירות אלו דינם כהפקר. וכך מוכח מהגמ' פסחים (דף ו' ע"ב), וכן פסק הרמב"ם (בהלכות מעשר

מרוכות, אלא העניים צריכים ללקוט כל אחד ואחד בעצמו. זו הדרך שציוותה התורה. אפשר אמנם לומר שכל עני ועני ממנה את הגוף לשלוחו לקטוף עבורו (כי זכיה מטעם שליחות, וגם אם נאמר שמדין אחר הוא דומה לשליחות) ומכיון שכל העניים מסכימים לכך אין כאן תופס לבע"ח (ר' גטין יא ב) כי אין כאן תפיסה לעני אחד ע"ח זולתו, אלא כולם זוכים כאחת. אולם הא גופא, שאנו מייצרים באופן מלאכותי גוף מרכזי אחד הלוקט עבור כולם, זו אינה מצות עזיבה שציוותה התורה שהעניים יבוא ללקוט בעצמם (במק"א דנתי בשאלה דומה, האם גוף מרכזי כזה מיצג כל אחד ואחד לחוד, או שבגלל היותו מרכזי הוא הופך להיות כמו עני אחד. ר' באהלה של תורה ח"ג ס"ו ס' בעניין מכירה מרוכות של הקרקעות בשמיטה).

לא מצינו דין אוצר בי"ד במתנות עניים כמו בשמיטה. וגם בית האוצר המוזכר במלאכי ג' ובנחמיה י' היה מיועד לתרו"מ שיש בהן מצת נתינה, אך לא בלשו"פ שבהן נאמרה עזיבה. ובלא"ה דרך זו לא נראית מעשית, שגוף צדקה, שהחקלאות אינה מקצועו, ישכור קומביינים ופועלים וכו' וכו'.

ב. דרך מעשית יותר היא, שבעה"ב יקצור כדרכו בכליו ופועליו והארגון יקבל ממנו את הפאה, דהיינו 1/60 מהיכול בשדות שהיא כמות מסחרית גדולה (אם כי יש לנכות את הוצאותיו של בעה"ב). ההנחה היא שמכיוון שיש ארגון המייצג את העניים, שמוכן לקבל את הפאה, ידו כיד העניים והם לא מתייאשים מהפאה. ומכיוון שכך, גם בעה"ב חייב למסור את הפאה שברשותו, כי חיוב הפאה לא פקע ממנו. כמבואר ברמב"ם פ"ב הי"א. אלא שההנחה אינה נכונה. חובת בעה"ב לתת את הלשו"פ גם אחרי הדישה היא רק במקום שחל מעיקרא חיוב לשו"פ ונמצא שהוא לקח לעצמו את מה ששיך לעניים ועליו להחזיר להם. אך במקום שמעיקרא לא חל חיוב הוא לא לקח דבר משל העניים. לפי האמור, בזמן הקציר לא חל חיוב כנ"ל. ובעה"ב, כשקצר את הכל מבלי להשאיר פאה, כדין עשה ולא ראה את עצמו שליח העניים לקצור עבורם וכמובן הוא גם לא גזלם לכן אין מקום לחייבו בפאה.

עם זאת עצם הרעיון של אותו ארגון צדקה הוא יפה, וראוי לחזקו כזכר ללשו"פ, שלא תשתכח מצוה זו מישראל. אולם יש לדעת שהוא בגדר צדקה ולא בגדר לשו"פ מקורי. אומנם אין נפק"מ לפטור צדקה זו מתרו"מ, כי היא ניתנת לאחר דישה וזריה ויש חיוב להפריש תרו"מ כמבואר ברמב"ם פ"ב הי"א. אך יש נפ"מ לעניין מעשר כספים. ניתן לנכות צדקה זו ממעשר כספים.

י. לסיכום

א. גם כיום בארץ ישראל, שרוב דייריה ישראלים ב"ה, אין נוהג דין לקט שכחה ופאה בשדות ובמטעים שאין עניים ישראלים מצויים שם, דהמצווה היא לעזוב לעניים ולא לעורבים ולעטלפים. ובמקומנו בגולן ודאי שזו המציאות (ונראה שאף בשאר אזורי הארץ המציאות זהה).

ב. נחלקו הראשונים לגבי מקום שאין העניים מצויים בו – האם מצוות פאה בטלה בו מעיקרה ולא צריך להניח פאה כלל, או שמא בכל מקרה צריך להניח פאה כדי שלא לעבור על הלאו "לא תכלה", אלא שמייד לאחר מכן מותר לבעל השדה ליטול לעצמו את הפירות, מפני שכל עניי ישראל מתייאשים מהם. ונראה שיש להקל ולא להצריך אפילו קריאת שם פאה, מכיוון שכך פסק השו"ע (יו"ד סי' של"ב ס"א) – שאם אין עניי ישראל מצויים ליטלם אין צריך להניחם; ועוד, שבזה"ז עדיין המצווה מדרבנן (כדלעיל סעיף ט'), וא"כ ספק דרבנן לקולא.

ג. כיום בחו"ל לא נוהגים להשאיר לקט שכחה ופאה כלל, ואף לא מדרבנן, שהרי אף אם ישנם עניים – רובם גויים, ולכן עניי ישראל מתייאשים מהפירות.

ד. לאחר שנגמר הקטיף (או הקציר) כל הפירות (או התבואה והירקות) שנשארו הרי הם הפקר ומותרים לכל אדם, ופטורים מתו"מ.

ה. ארגון צדקה האוסף פירות וירקות שנשארו לצורך חלוקתם לעניים, מקיים מצוות צדקה, אך אין בכך קיום מצוות לקט שכחה ופאה וכדו'.

ו. אם בעל השדה מקפיד שרק אנשי ארגון הצדקה ייכנסו לשדה (וה"ה אם הוא מקפיד שרק מקורביו ושכניו ייכנסו תחילה), ולא אנשים זרים, הרי הפירות חייבים בתו"מ. רק כאשר הפירות מופקרים לכול המעוניין הרי הם הפקר ופטורים מתו"מ.

ז. אף במקומות שמקפידים החקלאים שלא ייכנסו זרים למטע לאחר הקטיף, מחשש שיגרמו נזק לציוד יקר שבשטח – הפירות שנותרו לאחר הקטיף הרי הם הפקר ומותרים לכול.